

**BİR ŞECERE YANILGISININ
ANATOMİSİ
SOMUNCU BABA BİLMECESİ VE
NESEB-İ ÂLİSİ**

AHMET KUŞSAN

GİRİŞ:

1.RÛZ-İ VUSLÂT, RÛZ-İ BAYRÂM'DIR

Yıldırım Bayezid devri erenlerinin öncülerinden, tasavvuf tarihimizin müstesna siması Somuncu Baba Şeyh Hâmid-i Velî, 14. yüzyılın ilk yarısında dünyayı şerefletirmiş; H. 815 / M. 1412 yılının Berat Kandil'inde (19 Kasım'ı 20 Kasım'a bağlayan gece) Hakk'a yürümüştür.

Hayatındaki manevi sürurları "bayram sevinci" ile telakki eden hazret, bir Kurban Bayramı arifesinde kendisine intisap eden geleceğin büyük mürşidi Müderris Numan'a bu mülakattan duyduğu manevi neşeyle iki bayram sevinci yaşadığını dile getirerek ona "Hacı Bayram" lakabını bağışlamıştır.

Hiç şüphesiz kendisi için ise en büyük bayram ise, Hakka vuslat anı olmuştur.

Vuslatının 614. sene-i devriyesinde bu aziz hatırayı hürmet ve rahmetle yâd ediyoruz.

2.TARİHÎ KAYNAKLAR IŞIĞINDA AKSARAY VE BELGE TARTIŞMALARI

Şeyh Hâmid-i Velî'nin ömrünün son yıllarını Aksaray'da geçirdiği ve mübarek kabrinin de bu kadim şehirde yer aldığı bilinen bir hakikattir. Erken dönemden itibaren kaleme alınan tabakât eserleri, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi ve devrin resmî arşiv kayıtları bu hususu açıkça ve şüpheye yer bırakmaksızın kaydeder.

14, 15 ve 16. yüzyıllara ait tabakât eserleri, dönemin arşiv belgelerinin kıtlığı sebebiyle birincil kaynak hüviyetindedir. Buna rağmen Şeyh Hâmid'in Aksaray'daki makamına ve kabrine dair doğrudan arşiv vesikaları da günümüze ulaşmıştır.

Ne var ki, tüm bu sarîh tarihî kayıtlara rağmen kabrin nerede olduğu hususu uzun yıllar girift bir bilmeceye dönüştürülmüştür. Konunun bu derece karmaşık hale gelmesinin temel sebebi, Şeyh Hâmid-i Velî'ye izafe edilen yapay bir şecere ve bu şecere ekseninde yanlış yorumlanan bazı resmî belgelerdir.

3.DARENDE İDDİALARI VE ŞECERE YANILGISININ DOĞUŞU

Somuncu Baba'nın kabrine ev sahipliği yaptığını iddia eden beldelerin başında Malatya (Darende) gelmektedir. Kayseri, Bursa, Kütahya ve Gebze gibi şehirlerde de benzer söylemler bulunsa da Kayseri ve Bursa'daki

iddialar daha çok velîye duyulan hürmetin bir yansımasıdır; Kütahya ve Gebze'de ise muhtemelen diğer "ekmekçi babalar" ile Somuncu Baba karıştırılmıştır. Bu şehirlerdeki iddiaların ciddi bir yazılı belgesi bulunmazken Darende hususunda durum farklılık arz eder. İddiayı kuvvetlendirmek adına birtakım arşiv belgeleri kanıt olarak sunulmuştur.

Darende'deki en eski belge 1530 tarihli ve belgede "Hazret-i Şeyh Hamîdüddîn" isimli bir zatın türbesinden söz edilir. 1568 ve 1690 tarihli belgelerde de yine "Şeyh Hâmid" ismi zikredilmekle birlikte, bu zâtın halk arasında Somuncu Baba olarak tanınan Şeyh Hâmid-i Velî olduğuna dair ise hiçbir kayıt yer almaz. Dolayısıyla bu belgelerdeki kişinin tamamen farklı bir isim olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir.

Darende vesikalarında bu zâtın "Somuncu Baba" olarak anılması ilk kez 1904 tarihli çok geç bir belgede karşımıza çıkar. Şaşırtıcı olan şudur ki, 1904 tarihli belgede dahi Şeyh Hâmid, doğduğu yere nispetle "Kayserî" olarak değil, vefat ettiği ve metfun olduğu yeri belirten tabakât kaynaklarındaki gibi "Aksarâyî" nisbesiyle kaydedilmiştir.

Darende'deki Şeyh Hâmid'in Somuncu Baba olduğunu öne süren ilk kişi ise 1888'de vefat eden Darendeli şair Muhammed Salih Nihânî'dir. Nihânî, kendisinden başlayıp Somuncu Baba'ya, oradan da Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) kadar uzandığını iddia ettiği bir şecere şiiri yazmıştır. Böylece Darende kolunun Somuncu Baba'nın ahfadı olduğu ve Somuncu Baba'nın "seyyid" kabul edildiği teorisi ilk kez bu şiirle ortaya atılmış, girift bilmecenin de fitili ateşlenmiştir.

Nihânî'nin ardından oğlu Müslüm Penâhî ve sonraki yıllarda Osman Hulûsî Efendi de benzer şecere şiirleri kaleme almışlardır. Ancak baba ve oğulun şiirlerindeki isim farklılıkları, bu şecere iddiasının o dönemde henüz yeni şekillendiğini ve aile içi soy anlatısının netleşmediğini açıkça göstermektedir. Bunların yanı sıra, nikâbet müessesesi (seyyidlik kütüğü) kayıtlarında izine rastlanmayan ve tarihi belirsiz bir şecere tomarı da günümüzde seyyidlik vesikası gibi sunulmaktadır.

4. NİHÂNÎ BU HATAYA NASIL DÜŞTÜ?

Kanaatimizce Nihânî, ailesinin elinde bulunan 1574 tarihli seyyidlik beratı sebebiyle seyyid olduklarını biliyordu. Kendi nesebini araştırma arzusuyla Darende'deki türbede yatan atası Seyyid Şeyh Hâmid'i

incelemeye başladı. Tabakât eserlerini karıştırırken aynı ismi taşıyan en şöhretli simayı—Somuncu Baba Şeyh Hâmid-i Velî'yi—görünce, isim benzerliği ve şöhretin cazibesıyla onun kendi dedesi olduğuna hükmetti. Aradığı seyyidlik silsilesini Somuncu Baba'nın hayatında bulacağını sanan Nihânî, onun Şam'da icazet aldığı Tayfûriyye Silsilesi'ni yanlışlıkla bir "neseb şeceresi" zannetti. Heyecanla kaleme aldığı şiir, yüzyılı aşan bir tarihî yanılığın başlangıcı oldu.

Akademik titizlikten uzak bazı araştırmacıların bu yanlış anlatıyı sorgulamadan kullanması ve bölgede gelişen inanç turizmi de ne yazık ki bu tarihî hatanın kemikleşmesine yol açmıştır. Özetle, Darende'de "neseb silsilesi" diye sunulan metin, Tayfûriyye Silsilesi'nin bozulmuş bir versiyonundan ibarettir.

5. HIRKA SİLSİLESİNDEN NESEB-İ ÂLÎSİNE: GERÇEK SOY AĞACININ TESPİTİ

"Peki ama Tayfûriyye Silsilesi aynı zamanda bir soy kütüğü de olamaz mı?" sorusunun cevabı kat'i bir "Hayır"dır. Zira Şeyh Hâmid-i Velî'nin hakiki dedesi ve büyük dedesi, tarafımızca yürütülen titiz araştırmalar neticesinde tarihî vesikalarla gün yüzüne çıkarılmıştır. Tarihî kaynaklarda Somuncu Baba'nın babasının Şemsüddîn Mûsâ el-Kayserî olduğu öteden beri bilinen bir husustur. Yürüttüğümüz çalışmalar sonucu tespit edilen ve ezberleri bozan asıl hayati hakikat ise şudur.

Hazret'in dedesi Şeyh Yûsuf İzzeddîn el-Kayserî, onun babası —yani büyük dedesi— ise Şeyh Şemsüddîn Mûsâ et-Tebrîzî'dir. Bu tarihi hakikatin kilidini açan anahtar, Somuncu Baba'nın muazzez evladı İzzeddîn Yûsuf Hakîkî Baba'nın Dîvân'ında yer alan "Zikr-i İsnâd-ı Zıyyü Hırka-ı Mâ" başlıklı Farsça manzumedir. Hakîkî Baba, bu edebi vesikada Hz. Peygamber'den (s.a.v.) başlayıp kendisine kadar ulaşan kutlu hırka ve icazet silsilesini, silsiledeki büyük zatların lakaplarıyla bir bir sıralar. Bu mübarek isimleri sayarken, "Şeyh-i Ekber" lakabıyla Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'yi zikrettiği beyitin hemen ardından şu ifadeleri kullanır.

"Hem zi ecdâd-ı men zi şemsü'd-dîn
'izz-i dîn şems-i dîn şeh-i fuzalâ."

Bu beyit, bugüne kadar maalesef oldukça dar bir açıyla yorumlanmış ve yalnızca tek bir kişiyi, yani Somuncu Baba'nın babası Şemsüddîn Mûsâ'yı işaret ettiği varsayılmıştır. Oysa bu okuma biçimi mantıken ve tarihsel olarak doğru olamaz! Çünkü Hakîkî Baba, şiirinin hemen bir sonraki beytinde babası Şeyh Hâmid'in ismini sarahaten zikretmektedir.

Eski sığ yorum kabul edildiği takdirde, Şeyh Hâmid'in (ö. 1412) babası Şemsüddîn Mûsâ'nın, doğrudan İbnü'l-Arabî'den (ö. 1240) hırka giymiş olduğu sonucu çıkar ki bu, kronolojik açıdan imkânsız bir zaman kaymasıdır. Demek ki bu hikmetli beytin derununda birden fazla ecdat ismi mahfuzdur. Beyitte saklı duran isimlerin doğru tespiti için evvela bu silsilenin hangi irfan ocağına, yani hangi tarikâta ait olduğunun tayin edilmesi icap eder. Bu bağlamda Hakîkî'nin söz konusu beyitten evvel sıraladığı isimleri açığa çıkarmak, silsilenin izini sürmemizi sağlayan meşale olmuştur.

Hakîkî Baba bu beyte gelinceye kadar Hazret-i Peygamber'den başlayıp İbnü'l-Arabî'ye ulaşan Ebheriyye tarikatı şeyhlerini zikretmiştir. Nitekim kaynaklar, Şeyh Hâmid'in babası Şemsüddîn Mûsâ'nın da bir Ebheriyye şeyhi olduğunu açıkça kaydeder. Şeyh Hâmid'e doğrudan atfedilen bir Ebheriyye silsilesinin varlığı, ecdat beytinde gizlenen isimlerin sırrını çözmemize imkân tanımıştır.

Aradığımız tarihi muamma, Harîrîzâde'nin muazzam eseri "Tibyânü vesâ'il-i'l-hakâ'ik" sayfalarında nihai cevabına kavuşur. Harîrîzâde'nin kaydettiği Ebheriyye silsilesi ile Hakîkî'nin manzumesi karşılaştırıldığında; Hakîkî'nin "ecdadım" diyerek işaret buyurduğu kısımda Harîrîzâde şu üç ismi açık ve net bir biçimde kaydetmektedir.

•Şemsüddîn Mûsâ et-Tebrîzî (Büyük dedesi)

•Yûsuf İzzeddîn el-Kayserî (Dedesi)

•Şemsüddîn Mûsâ el-Kayserî (Babası)

Görüldüğü üzere aile içindeki köklü isim koyma geleneği de bu büyük tespiti mükemmel bir zarafetle doğrulamaktadır: Somuncu Baba'nın oğlu (Yûsuf Hakîkî) ile dedesi (Yûsuf İzzeddîn), babası (Şemsüddîn Mûsâ) ile de büyük dedesi (Şemsüddîn Mûsâ et-Tebrîzî) aynı mübarek adları taşımakta ve bu tarihi hakikati mühürlemektedir.

6. SEYYİDLİK MESELENİN HAKİKATI VE TÜRK KÖKENİ

Somuncu Baba Şeyh Hâmid-i Velî'nin seyyid olduğuna dair erken dönem kaynaklarında tek bir beyan veya en ufak bir emare dahi bulunmamaktadır. Seyyidlik iddiası, nihayetinde Nihânî'nin hatası sonrasında kurgulanmış geç dönem bir inançtan ibarettir. Bu husustaki en sarsılmaz şahit ise bizzat hazretin kendi evladı Yûsuf Hakîkî Baba'dır. Hakîkî Baba, eserlerinde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sonsuz hürmet, muhabbet ve övgü dolu şiirler beyitler yazmasına rağmen, hiçbir yerde Ehl-i Beyt neslinden geldiklerine dair en küçük bir imada dahi bulunmaz. Kaleme aldığı hırka manzumesinde ecdadından bahsederken bile Fahr-i Âlem Efendimiz'i nesebi bir silsile içinde değil, manevi hırka ve icazet silsilesi dâhilinde zikreder. Keza babası Şeyh Hâmid için yazdığı uzun medhiyede de onun ulu velayetini metheder ancak seyyidliğine dair tek bir kelime dahi sarf etmez.

Ayrıca bu köklü ailenin tarihî silsilesine bakıldığında; Somuncu Baba, babası Şemsüddîn Mûsâ, dedesi Yûsuf İzzeddîn, büyük dedesi Şemsüddîn Mûsâ et-Tebrîzî, oğlu Yûsuf Hakîkî ve torunları Sâfiyüddîn ile Evhadüddîn'in mübarek isimlerinin başında asla "seyyid" unvanı kullanılmamıştır. Sonraki asırlarda aile mensupları arasında bu unvanın kullanımına rastlansa da bu durum, muhtemelen soylu bir aileden geldiklerini vurgulamak amacına matuftur yahut sonraki nesillerde anne tarafından gelen bir seyyidlikten kaynaklanmaktadır.

Kısacası Şeyh Hâmid-i Velî ve ailesi seyyid değildir; Tebriz üzerinden Anadolu'nun irfan topraklarına hicret etmiş, nesli pak bir Türk ailesine mensuptur. Bu durumda Darende'de 1574 tarihli beratın sahibi olan Seyyid Şeyh Hâmid ile Somuncu Baba Şeyh Hâmid-i Velî, tarih sahnesinde tamamen farklı iki ayrı şahsiyettir.

7.BİLMECENİN NİHAİ ÇÖZÜMÜ VE SONUÇ

Tüm bu tarihî, belgesel ve silsilevi veriler ışığında neticelendirecek olursak:

•**Darende'deki Şecere Asılsızdır:** Darende'de muhafaza edilen neseb şeceresi, Şeyh Hâmid-i Velî'nin Tayfûriyye Silsilesi'ndeki isimlerin bozulmasıyla oluşturulmuş, resmiyeti ve tarihî doğruluğu bulunmayan bir metindir.

•**Somuncu Baba'nın Hakiki Neseb Silsilesi:** Harîrîzâde'nin Ebheriyye Silsilesi ve Yûsuf Hakîkî'nin hırka şiiiri neticesinde Somuncu Baba'nın dedesinin babasına kadar olan isimler;

Şeyh Hâmid-i Velî -> Şemsüddîn Mûsâ el-Kayserî -> Şeyh Yûsuf İzzeddîn el-Kayserî -> Şeyh Şemsüddîn Mûsâ et-Tebrîzî şeklindedir.

•**Darende'deki Şeyh Hâmid Farklı Bir Şahsiyettir:** Darende belgelerinde adı geçen ve Abdurrahmân-ı Erzincânî'nin kızıyla evli olan Seyyid Şeyh Hâmid, 1412'de vefat eden Somuncu Baba olamaz. Erzincânî'nin oğullarının 1525-1530 tarihlerinde hayatta olduğu hesaba katılırsa, Darende'deki zat Kanûnî veya II. Bayezid devrinde yaşamış başka bir Şeyh Hâmid'dir. Bu zat, Tâcü't-Tevârîh'te II. Bayezid devrinde adı geçen Seyyidzâde Seyyid Hamid olabilir. Kısacası I. Bayezid devri ile II. Bayezid devri karıştırılınca Şeyh Hâmidler de birbirine karıştırılmış olmalıdır.

•**Kabir Aksaray'dadır:** Darende üzerinden inşa edilen iddia ve anlatıların Somuncu Baba Şeyh Hâmid-i Velî'nin tarihî şahsiyetiyle bağdaşmaması, kayınpederinin Abdurrahman-ı Erzincânî olamayacağının kesin olarak kanıtlanması, sunulan şecerenin asılsızlığı ve kaynaklarda kendisinin seyyidliğine dair hiçbir bilginin bulunmadığının anlaşılması, Darende'deki türbe iddiasını resmen ve ilmen hükümsüz kılmaktadır.

•**Somuncu Baba Şeyh Hâmid-i Velî'nin hakiki kabri;** vefatından henüz 66 yıl sonra kaleme alınan Nefahâtü'l-Üns'ten itibaren Mir'âtü'l-Işk, Nüzhetü'l-Ebrâr ve Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sine varıncaya kadar tüm muteber ve otantik kaynakların birleşen güçlü şahadetiyle, kadim şehir Aksaray'ın mübarek bağrındadır.

Tarihin üzerindeki toz bulutu kalktıkça hem Somuncu Baba'nın aziz hatırası hem de Aksaray'ın bu manevî mirasa ev sahipliği yaptığı hakikati bir kez daha sarsılmaz vesikalarla teyit edilmiş olmaktadır.

